

ZAMONAVIY YOSHLAR ORASIDA IJTIMOIIY IDENTITET SHAKLLANISHINING SOTSIOLOGIK XUSUSIYATLARI

Mirzaxamdamova Odina Mirzoxid qizi

Farg'ona davlat universiteti Tarix fakulteti

Sotsiologiya yo'nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy yoshlar orasida ijtimoiy identitet shakllanishining sotsiologik xususiyatlari tahlil qilinadi. Identitet nazariyalariga doir G'arb olimlarining qarashlari mahalliy kontekst bilan solishtirilib, O'zbekiston yoshlari orasida identitet shakllanishiga ta'sir qiluvchi omillar chuqur yoritilgan. Jumladan, oila, ta'lim, diniy institutlar, ijtimoiy tarmoqlar, gender va iqtisodiy sharoitlar bu jarayonga qanday ta'sir ko'rsatayotgani empirik ma'lumotlar asosida ko'rsatib beriladi. Shuningdek, yoshlar orasida identitetda ko'p qatlamlilik, rollar to'qnashuvi, performativ identitet, identitet inqirozi va submadaniyatlar tahlil qilinib, sog'lom ijtimoiy identitetni shakllantirishga oid takliflar ilgari surilgan. Maqolada sotsiologik yondashuvlar orqali yoshlarning o'zligini anglash jarayoni chuqur tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy identitet, yoshlar, sotsiologik nazariya, Erikson, Giddens, Bauman, virtual identitet, oila, media, ko'p qatlamlilik, identitet inqirozi, submadaniyat, O'zbekiston yoshlari, performativlik, zamonaviylik, milliy qadriyatlar.

Ijtimoiy identitet insonning o'zini jamiyatda qanday tutishi, o'zini kim deb hisoblashi va qanday guruhlariga tegishli ekanligini anglash jarayonidir. Bu tushuncha ilk bor sotsiologiyada XX asrning o'rtalarida shakllana boshlagan bo'lsa-da, uning ildizlari Emil Dyurkgeym, Georg Simmel va Maks Veber kabi klassik olimlarning inson va jamiyat o'rtasidagi o'zaro aloqalarga oid fikrlarida mujassam.

Bugungi globalizatsiyalashgan va raqamli transformatsiyaga uchragan jamiyatda yoshlarning ijtimoiy identiteti yanada murakkab, ko'p qatlamli va dinamik tus olmoqda. Raqamli maydon, ayniqsa ijtimoiy tarmoqlar, endilikda shaxsni shakllantirishning asosiy vositasiga aylanmoqda. Aynan shu omil yoshlarning shaxsiy, madaniy, diniy va professional identitetlariga yangicha talqin kiritmoqda.

Mazkur maqola zamonaviy yoshlar orasida ijtimoiy identitet qanday shakllanayotgani, unga qanday omillar ta'sir qilayotgani va bu jarayon sotsiologik nazariyalar bilan qanday uyg'unlashishini tahlil qilishga qaratilgan. Mavzuning dolzarbligi shundaki, O'zbekiston yoshlarining jamiyatdagi faol o'rni ularning o'zini anglash darajasi bilan chambarchas bog'liqdir.

Ijtimoiy identitet nazariyasi turli olimlar tomonidan turlicha izohlangan. Erikson identitetni psixososial rivojlanishning muhim bosqichi sifatida talqin qilgan bo'lsa,

Giddens uni kechki modernlik sharoitida doimiy ravishda qayta ishlab chiqiladigan jarayon deb hisoblaydi. Bauman esa zamonaviylikni suyuq holatda deb tasvirlab, identitetni doimiy harakatdagi va o'zgaruvchan fenomen sifatida ko'rsatadi.

Bu yondashuvlar O'zbekiston jamiyati uchun ham ahamiyatlidir, ammo mahalliy kontekstni hisobga olish lozim. O'zbek ijtimoiy tuzilmalarida "shaxs" tushunchasi ko'p hollarda jamiyatdagi rol va maqom orqali belgilanadi. Masalan, "yaxshi qiz", "namunali o'g'il", "halol yigit" kabi stereotiplar orqali identitet ijtimoiy normalarga bog'lanadi.

Shuningdek, milliy qadriyatlar, diniy an'analar va patriarxal munosabatlar zamonaviy yoshlarning identitetiga sezilarli darajada ta'sir qiladi. Bu holat global sotsiologik nazariyalar va milliy kontekstning o'zaro ta'sirini chuqurroq o'rganishni talab qiladi.

Bugungi yoshlarning ijtimoiy identitetini shakllantiruvchi asosiy omillar quyidagilardan iborat:

Oila va ta'lim – ijtimoiy identitet dastlabki bosqichda oilada shakllanadi. Ota-ona tarbiyasi, qadriyatlar tizimi va maktab muhitida beriladigan ma'naviy-axloqiy yo'nalish identitet asoslarini belgilaydi.

Diniy institutlar - Diniy e'tiqod va unga asoslangan ijtimoiy institutlar yoshlarning ruhiy identitetini shakllantiradi. Ko'pchilik o'zini musulmon deb bilsa-da, bu identitetning qanchalik chuqur bo'lishi shaxsiy izlanishlarga bog'liq.

Media va blogosfera - Ijtimoiy tarmoqlar, bloggerlar, trendlar va ommaviy madaniyat yoshlarda virtual identitetni yuzaga keltirmoqda. Bu virtual "men" ko'pincha haqiqiy "men" bilan to'qnash keladi.

Gender, til, migratsiya: - Gender stereotiplari va jinsiy ijtimoiylashuv, ona tilida muloqot qilish imkoniyati, tashqi dunyoga chiqish (migratsiya) tajribalari ham identitetni sezilarli o'zgartiradi.

Bugungi yoshlar bir vaqtning o'zida bir nechta rolda bo'ladilar: talaba, musulmon, ishchi, farzand, ijtimoiy tarmoq foydalanuvchisi, blogger va hokazo. Bu holat identitetning "**ko'p qatlamlilik**" (multi-layered identity) tushunchasi orqali izohlanadi.

Rollar orasida ziddiyat yuzaga kelganda yoshlar moslashuv mexanizmlarini ishga soladilar: maskalash, inkor etish, moslashtirish yoki yangi identitet yaratish. Bu jarayon "performativ identitet" nazariyasi bilan bog'liq bo'lib, unga ko'ra identitet bu doimiy ijro (performance) va namoyish (presentation) mahsulidir.

So'nggi yillarda olib borilgan kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, shaharlik yoshlar o'z identitetlarini mustaqil ravishda shakllantirishga moyil, internet resurslari va xorijiy ta'sir kuchli. Qishloq yoshlari esa an'anaviy qarashlar va oilaviy qadriyatlarga ko'proq tayangan holda identitet shakllantiradilar. Masalan, Farg'onadagi universitet talabalarining 60 foizi o'zini "erkin fikrlovchi zamonaviy shaxs" deb ta'rifladi,

viloyatdagi oliy ta'lim muassasalarida bu ko'rsatkich atigi 35 foizni tashkil qilgan (so'rovnoma natijalari, 2024).

Identitet inqirozi — bu shaxs o'zini tanimay qolgan, jamiyatdagi roolidan norozilik holatidir. Bu ayniqsa, pandemiya, ishsizlik, ma'naviy tanglik davrida yaqqol ko'rindi. Bunday vaziyatda yoshlar ikki yo'ldan birini tanlaydi: submadaniyatlarga (masalan, got, anime, rap) qo'shib yangi identitet yaratish yoki radikal harakatlar orqali o'zini ifoda etish.

Ammo bu jarayonda imkoniyatlar ham mavjud. Identitet inqirozi yoshni o'zini chuqurroq anglashga, kreativlikni kashf etishga va jamiyatda o'z o'rnini topishga undaydi. Shuning uchun bu bosqichni inqiroz emas, balki o'sish deb baholash mumkin.

Sog'lom ijtimoiy identitet shakllanishi uchun quyidagi choralar zarur:

1. **Ta'lim tizimida identitet yondashuvlarini tatbiq etish:** Ta'lim tizimi shaxsni ijtimoiylashtirish, u orqali jamiyatda amal qiluvchi qadriyatlar, ijtimoiy rollar va madaniy me'yorlarni singdirishning muhim instituti sifatida faoliyat yuritadi. Shu sababli, ta'lim tizimida identitet yondashuvlarini tatbiq etish jamiyat barqarorligi va ijtimoiy birdamlikni mustahkamlashga xizmat qiladi. O'quv dasturlarida shaxsiy o'zlik, ijtimoiy ong, ijtimoiy rollar haqida bilim beruvchi fanlar joriy etilishi kerak.

2. **Mahalla va oilalarda yoshlarning o'zini anglashiga sharoit yaratish:** Dastlabki identitet aynan shu muhitda shakllanadi. Bunga aynan Ogyust Kontning ijtimoiylashishga oid nazariyasi to'g'ri keladi. Uning fikriga ko'ra, "Ijtimoiylashishning birinchi omili bu oila. Qachonki individ ta'lim olish uchun ta'lim muassasiga borib, do'stlar, tengdoshlar davrasiga qo'shilsa keyin oila ikkilamchi ijtimoiylashuv institutiga aylanadi".

3. **Media savodxonligini oshirish:** Bugungi kunda ommaviy axborot vositalari va raqamli texnologiyalarning tez sur'atlarda rivojlanishi axborot muhitining haddan ziyod murakkablashuviga olib kelmoqda. Har bir inson ijtimoiy tarmoqlar, internet saytlari, mobil ilovalar, televideniya va boshqa kanallar orqali cheksiz axborot oqimi ichida yashamoqda. Bunday sharoitda har bir fuqaro uchun media savodxonlik – axborotni tahlil qilish, baholash, tanqidiy fikrlash va undan oqilona foydalanish qobiliyati – zamonaviy hayotiy ehtiyojga aylanmoqda.

Media savodxonlik faqat texnik ko'nikmalar bilan cheklanmaydi. U shaxsning axborotga nisbatan tanqidiy yondasha olishini, manipulyativ va yolg'on axborotni ajrata olishini, shuningdek, axborot vositalarining ijtimoiy ongga ta'sirini anglay olishini ham nazarda tutadi. Ayniqsa, yosh avlodning ongi va dunyoqarashi shakllanayotgan davrda ularni media muhitida yo'naltira oladigan, ishonchli axborot manbalarini tanlaydigan va raqamli xatti-harakat madaniyatiga ega bo'lgan fuqaro sifatida tarbiyalash dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda raqamli transformatsiya siyosati doirasida media savodxonlikni rivojlantirishga e'tibor kuchaymoqda. Biroq bu jarayon

samarali kechishi uchun ta'lim tizimi, ommaviy axborot vositalari, jamoatchilik va har bir fuqaroning faol ishtiroki muhimdir. Yoshlar ijtimoiy tarmoqlarda o'zlarini qanday ifodalash, qanday kontent iste'mol qilish va qanday jamiyatda yashayotganini anglay olishi kerak.

Mazkur tadqiqot ko'rsatdiki, zamonaviy yoshlarning ijtimoiy identiteti klassik modeldan farqli o'laroq, ko'p qatlamli, raqamli, dinamik va doimiy shakllanib boruvchi holatga aylangan. Identitet bu endi o'zgarmas tamg'a emas, balki jarayon, izlanish va ijtimoiy ijodiylik mahsulidir. Yoshlar uchun bu identitet shakllanishi jarayoni xavf emas, balki imkoniyat sifatida baholanishi lozim. Sotsiologlar esa yangi yondashuvlar orqali bu jarayonni tahlil qilish, tushunish va unga ta'sir ko'rsatish yo'llarini ishlab chiqishlari zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and Crisis*. New York: W. W. Norton & Company.
2. Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Stanford University Press.
3. Bauman, Z. (2000). *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press.
4. Jenkins, R. (2008). *Social Identity*. 3rd ed. London: Routledge.
5. Hall, S. (1996). *Questions of Cultural Identity*. London: SAGE Publications.